

Spol/rod, jezik i novi biologizam

Deborah Cameron

PREUZETO IZ CAMERON, D. 2009. „Sex/Gender, Language and the New Biologism“. *Applied Linguistics*, vol. 31/2: 173–192.

PREVELA **Tena Jurišić**
tjurisic1907@gmail.com

Proteklih je godina došlo do značajne promjene akademskoga i svakodnevnoga diskursa kad se radi o temi muško-ženskih razlika. U zadnje se vrijeme sve češće nude biološka objašnjenja za razlike koje su se prema prijašnjim istraživanjima smatrale posljedicama *sociokulturalnih* faktora. Ovaj članak kritički preispituje argumente koji se primjenjuju na muško-ženske razlike u jezičnom ponašanju. Zaključci su ovoga rada da rezultati relevantnih lingvističkih istraživanja ne idu u prilog *novom biologizmu*; naprotiv, rezultati istraživanja opravdavaju *sociokulturalni* pristup kojemu su brojni jezikoslovci više naklonjeni.

Uvod

U ovome se članku razmatraju neke ideje o jeziku i *spolu/rodu*¹ koje već neko vrijeme dominiraju stručnim, ali i svakodnevnim diskursom. Pristaše onoga što nazivam *novim biologizmom* (o terminu više u nastavku teksta) odbacuju tezu da su muško-ženske razlike u ponašanju posljedica društvenih i kulturalnih procesa. Umjesto toga tvrde da su navedene razlike biološki utemeljene, da su posljedica evolucijskih procesa koji su doveli do toga da se dva spola razlikuju, ne samo fizički, već i po svojim kognitivnim sposobnostima, psihološkim predis-

¹ Pomalo nezgrapnan termin *spol/rod* ovdje se (i dalje u tekstu) rabi u pokušaju izbjegavanja pogrešnoga predstavljanja oprečnih pozicija ovih pojmova u ovoj raspravi, ali i kako bi se preduhitrila moguća rasprava o njima. Termin *rod* (u značenju „društveno stanje bivanja muškarcem/ženom“) poželjniji je od termina *spol* u sociološkim i/ili feminističkim istraživanjima, ali *novi biologizam* tvrdi da su brojne tzv. *rodne razlike* zapravo posljedica biološkoga spola. Iako se u članku jasno daje do znanja da se ne slažem s novim biologizmom, pokušala sam izbjeći uporabu terminologije koja inherentno zauzima jedno stajalište.

Ovo nije rasprava samo o jeziku, ali primjena ovih argumenata na jezik najbolje ocrtava ono što je bitno kod ovoga pitanja. U ovome ću članku razmotriti tvrdnje pristaša *novog biologizma* kritički preispitujući njihove argumente i dokaze za njih.

Nedavni preporod biologizma u raspravama o *spolu/rodu* jedna je od manifestacija većeg *darvinističkog zaokreta* u proučavanju ljudskoga ponašanja, razmišljanja i kulture. Razvoj biologizma nije izravno utjecao na proučavanje jezika i roda: iako teorijski pregledi vezani uz ovo područje (npr. Bing i Bergvall 1996; Bergvall 1999; McElhinny 2003) često tematiziraju problem biološkoga spola, s ciljem razlikovanja spola od roda i potvrđivanja primata potonjemu. Ukratko, ova zajednica istraživača ostaje vjerna *sociokulturalnim* pristupima u istraživanju². Ipak, u akademskoj/znanstvenoj zajednici, *novi biologizam* polako uzima sve više maha. Ugledni kritičari, poput Stevena Pinkera (2002), osvrću se na nova otkrića u disciplinama koje ubrzano napreduju, kao što su genetika i neuroznatnost, te tvrde da je *novi biologizam* najaktualniji pristup *spolu/rodu*, dok odbacuju *sociokulturalne* pristupe smatrajući ih zastarjelima, zadržanima više zbog „političke korektnosti“, a manje zbog dokaza koji im idu u prilog.

² Neki se čitatelji možda pitaju zašto se u članku referiram na *sociokulturalne pristupe*, a ne na *društveni konstruktivizam*. Osobno sam mišljenja da su ova dva termina manje-više međusobno zamjenjiva. Sve donedavno, opis feminističke teorije ili nje-noga naučavanja kao *društvenoga konstruktivizma* upućivao je na to da teoretičar prihvaća temeljne stavke Simone de Beauvoir (1949) da se „ženom ne rađa, već postaje“, to jest da su muško-ženske razlike produkti kulture i društva, a ne biologije. Od 1990-ih, ipak, značenje termina *društveni konstruktivizam* suzilo se: neki feministički stručnjaci danas ga koriste da bi se referirali jedino na onu varijantu *društvenoga konstruktivizma* koja je pod utjecajem postmodernističkih teorija o identitetu i subjektivnosti ili pak etnometodoloških teorija o konstrukciji društvene stvarnosti. Razlikovno obilježje ovoga pristupa je da ono negira bilo koji oblik ontološke stvarnosti kada se radi o rodu (ovdje parafraziram postmodernu filozofkinju Judith Butler), to jest sugerira da su muškarci i žene posljedica diskursa i praksi, a ne entiteta koji postoje neovisno o njima. Za brojne *rodne relativiste* stavka koja pobuđuje vanjske socijalne strukture, hijerarhije ili norme da bi objasnila rodno obilježeno ponašanje nije *društveni konstruktivizam* jer od ispitivača iziskuje da shvaćaju spol kao neki oblik pred-diskurzivne ili izvandiskurzivne stvarnosti (što se naziva *rodni realitetom*). Ja sam za *rodni realitet* i ne slažem se s tim da ovakvo stajalište ne spada pod *društveni konstruktivizam* u klasičnome smislu kako ga shvaća Beauvoir. Ipak, budući da je značenje *društvenoga konstruktivizma* sada suženo, a za neke termin isključuje nerelativističke i antipostmodernističke pristupe, pokušala sam preduhitriti svaki nesporazum rabeći termin *sociokulturalni pristup*. Namjeravam termin rabiti isključivo kao generičku etiketu za istraživanja *spola/roda* koja se ne temelje na biološkim značajkama, a u ovom su članku suprotstavljena *novom biologizmu*.

Primijenjeni lingvisti ne osporavaju opće načelo da znanstvenici moraju biti voljni pratiti dokaze. No u duhu znanosti također bi se trebali zapitati što se sve smatra dokazima, kao i vode li ti dokazi u očekivanom smjeru. U slučaju jezika i *spola/roda*, u kolikoj se mjeri temeljne tvrdnje *novoga biologizma* uklapaju u rezultate lingvističkih istraživanja? Koliko je jak argument da se te rezultate uvjerljivije može objasniti *biološkim* nego *sociokulturalnim* predispozicijama?

Za primijenjene lingviste koji su usredotočeni na jezik u „stvarnom svijetu“ postoje razlozi zbog kojih načinju pitanja koja izlaze iz akademskih okvira. Utjecaj *novoga biologizma* zamjećuje se ne samo u akademskim zajednicama, nego argumenti *novog biologizma* o *spolu/rodu* dominiraju i diskursom svakodnevnih *pučke lingvistike* te kao takvi sve više utječu na sferu političkoga kao i na rad stručnjaka. Primjerice, u SAD-u tvrdnje o urođenim razlikama između dječaka i djevojčica „potpiruju vatru“ u kampanji za jednospolne razrede, ne samo kako bi se djecu podučavalo odvojeno, već i različito, s nastavnim planom i metodama podučavanja prilagođenima njihovim, navodno različitim intelektualnim sposobnostima i stilovima učenja (Gurian i sur. 2001; Rivers i Barnett 2007). Pobornici ovoga pokreta pridaju previše pažnje ideji da djevojčice po prirodi imaju bolje verbalne sposobnosti od dječaka. Dječaci su, tvrde, zakinuti zbog naglaska koji moderno školovanje stavlja na jezik i pismenost; dječaci i djevojčice trebaju različite pristupe jeziku i novi kurikulum u kojem jezik neće zauzimati centralno mjesto. Također, iako ove ideje možda neće upravljati obrazovnom politikom, one utječu na stavove na takav način da bi potencijalno mogle imati učinka na političke ishode. Nedavna australska studija (Carr i Pauwels 2006) pokazala je da se i učitelji i učenici pozivaju na biološki determinirane razlike između spolova i na pojam *spol mozga* kako bi objasnili zašto djevojčice imaju bolje rezultate u jezičnim predmetima od dječaka.

Ako prihvatimo da društvena očekivanja mogu utjecati na akademska postignuća, posebice ako se radi o očekivanjima učitelja, onda bismo se trebali zabrinuti zbog trenutne popularnosti modela prema kojem su dječacima biološki inherentne slabije verbalne sposobnosti. Taj model nije manje pogodan za kritičko preispitivanje nego ostale tvrdnje o slabijim verbalnim sposobnostima (na primjer, kod pripadnika radničke klase koji

govore nestandardnim dijalektima engleskoga jezika, kod govornika afroameričkog engleskog te kod pojave *polujezičnosti*) na koje su jezikoslovci prije obraćali pažnju.

Do sada bi se čitatelj vjerojatno mogao pitati na što se – ili na koga – točno misli pod *novim biologizmom*. Valja naglasiti da ovaj termin nije oznaka za određenu grupu stručnjaka koji bi se željeli identificirati. Može se reći da je to svojevrsni krovni termin koji sam odabrala u svrhu opisivanja interdisciplinarnе i gdjekad heterogene skupine trenutnih akademskih udruženja, na temelju toga da dijele neke osnovne pretpostavke i preokupacije te svoje zaključke oblikuju unutar određenih parametara. Upravo su te pretpostavke, preokupacije i parametri ono što definiram kao *novi biologizam*, a što bi neki teoretičari nazvali *poljem diskursa*. U tom polju, stručnjaci dijele važnu pretpostavku da su najbolja objašnjenja o načinima ljudskoga razmišljanja, osjećanja i ponašanja ona koja se slažu s načelima teorije evolucije. *Evolucijska je psihologija* (dalje u tekstu EP) vjerojatno najvažniji izvor objašnjenja ovoga tipa, a samim time i važna referentna točka *novoga biologizma*. Iako bi se tek nekolicina akademika, o čijim radovima pišem u nastavku, deklarirali kao sljedbenici EP, svaki od njih služi se narativom evolucijske psihologije darvinističkoga tipa. U sljedećem dijelu rada osvrnut ću se na EP, dati pregled njezinih općih načela i promotriti kako su ona primijenjena na temu jezika i muško-ženskih razlika.

Evolucijska psihologija

EP opisana je kao nova „znanost o ljudskoj prirodi“. Njezina je glavna tvrdnja da je ljudski um, kao i ljudsko tijelo, proizvod darvinističke evolucije. Na tim temeljima počiva ono što njezini pristaše smatraju nadmoćnom pozicijom nad znanstvenicima s područja društvenih znanosti i laicima, a to je da je ljudski um *prazna ploča* koja čeka da bude ispisana iskustvima i socijalizacijom. Ono što ljudi doista imaju je *adaptirani um* (Barkow i sur. 1992) predodređen da se razvija na načine koji su dokazano našim davnim precima omogućavali uspjeh u procesu preživljavanja.

Riječ „predodređen“ ovdje se rabi vrlo promišljeno: popularni bi pisci možda upotrijebili termine poput „urođen“ ili „(genetički) programiran“, ali najugledniji znanstvenici ograđuju se od snažnoga determinizma koji jezik implicira (npr. Dunbar i sur. 2007: 6–7). Dok i takva ograđivanja nisu sama po sebi neproblematična (Rose 2005), EP se ne bi trebala jednoznačno opisivati kao pristup koji sve pripisuje „prirodi“ (u obliku gena), dok potpuno zanemaruje „odgoj“ (utjecaj okoline/kulture). Baš naprotiv, EP teži nadilaženju te dihotomije tvrdeći da su prilagodbe koje su dovele do ljudske prirode rezultat interakcije fizičke i društvene okoline s biološkim mehanizmima.

Biološki mehanizam ključan za ovu temu prirodna je selekcija, proces pri kojemu se genetičke osobine koje predstavljaju prednost u preživljavanju („preživljavanje“ u modernoj teoriji evolucije označava preživljavanje gena organizma prijenosom na potomstvo) postupno šire populacijom. Ipak, osobine koje se smatraju prednostima ovise o uvjetima u kojima organizam mora preživjeti. Za EP, uvjeti koji su važni za razumijevanje ljudske prirode nisu oni u kojima ljudi danas žive, već oni u kojima se naša vrsta razvijala tisućama godina ranije. Mi, moderni ljudi, nasljeđujemo svoje gene od davnih ljudskih predaka koji su lutali ravninama Afrike u malim skupinama lovaca-sakupljača: našu su prirodu stoga oblikovale potrebe tadašnjega načina života.

Ovakav način razmišljanja potkrepljuje argument da kognitivne razlike između muškaraca i žena (uključujući i specifične jezične razlike kojima ću se više baviti dalje u tekstu) nisu kulturalni epifenomeni već dio našega genetičkoga naslijeđa. Pretpostavlja se da su se među prvim ljudima muške i ženske uloge značajno razlikovale: žene su bile sakupljači, a muškarci lovci, žene su njegovale dojenčad, a muškarci su se borili s drugim muškarcima. Rezultat toga je da su oba spola razvila različite vještine i osobine (primjerice, žene su suosjećajnije, a muškarci agresivniji). K tome, spolovi se razlikuju i uvijek će se razlikovati po svojim reproduktivnim ulogama. Za muškarce, čiji je ključni doprinos procesu reprodukcije oplodnja jajne stanice, broj potomaka koji nose njihove gene usko je vezan uz podatak o čestotnosti prakticiranja snošaja. Stoga se prednostima smatraju osobine koje im omogućuju da maksimiziraju broj snošaja s pomoću uvjeravanja žena da izaberu njih umjesto drugih muškaraca (npr. jer su oni „bolji opskrbljivači“) ili

direktnim svladavanjem svojih suparnika. Žene, s druge strane, mogu producirati određeni broj potomaka: za njih je važno da potomci koje donesu na svijet u tom svijetu prežive. Zato su za njih prednost osobine, poput empatije i njegovanja, koje im omogućuju da pomno odaberu partnere i da se učinkovito brinu za djecu koja ovise o njima.

Pozivanje na živote prvih ljudi u evolucijskoj psihologiji nužno polazi od vrlo ograničenih direktnih dokaza. Na neka pitanja (npr. ona koja se tiču građe i prehrane naših predaka, njihovih alata i vizualne umjetnosti) odgovore možemo dobiti iz dokaza u obliku fosilnih ostataka i sačuvanih predmeta. No postoje i druga pitanja na koja nam takvi dokazi ne mogu odgovoriti jer se tiču obrazaca ponašanja koji ne ostavljaju materijalne tragove. Pitanja o tome kako su naši preci iz doba prapovijesti koristili jezik spadaju u ovu kategoriju, kao i pitanja o seksualnim navikama i roditeljskoj praksi. Priče koje EP konstruira o tim stvarima moraju se dakle temeljiti na nekim posrednim dokazima.

Pristup po kojem je EP najbolje poznata uključuje identifikaciju neke osobine ili obrasca ponašanja koje se i danas prakticira u modernim društvima: pod pretpostavkom da je to što je ta osobina opstala (posebice ako je prisutna i u kulturama koje nisu drugačije povezane) posljedica pretpostavke da je omogućavala bolju prilagodbu te da smo je naslijedili od davnih predaka, istraživač konstruira objašnjenje zašto je adaptirana u prapovijesti. Takav slijed istraživanja omogućava kritičarima evolucijske psihologije da njihove postavke odbaci kao „puste priče“. Ipak, relevantni dokazi mogu dolaziti i iz genetičkih istraživanja, proučavanja mozga i ljudskih razvojnih procesa, preko istraživanja provedenih na primatima pa do antropoloških istraživanja naroda koji i danas žive u sakupljačko-lovačkim zajednicama, što omogućava povlačenje paralela sa skupinama ljudskih predaka i načina na koji su živjeli.

U praksi, rasprave o spolnim/rodnim razlikama oslanjaju se na dva glavna izvora dokaza. Jedan od njih je laboratorijsko istraživanje neurolingvističkih i psiholingvističkih istraživanja muško-ženskih razlika u verbalnim sposobnostima i/ili u organizaciji funkcija jezika u mozgu. Druga su vrsta izvora istraživanja (koja uglavnom provode sociolingvisti, primijenjeni lingvisti ili lingvistički antropolozi) koja proučavaju prirodno

jezično ponašanje žena i muškaraca u modernim govornim zajednicama. Zajedno, ovi radovi često padaju u zamku dviju generalizacija višega ranga:

(a) Da je jedan spol (većinom ženski, no u nekim verzijama i muški) inherentno u posjedu nadmoćnijih verbalnih sposobnosti i ima bolje predispozicije za verbalnu komunikaciju.

(b) Da se spolovi razlikuju u tipičnim načinima verbalne interakcije: muškarci su skloniji kompetitivnijim govornim stilovima dok žene biraju stilove koji su suosjećajni, više suradnički i brižni.

Ovakve se moderne generalizacije smatraju dokazima koji potvrđuju teoriju da je većina reproduktivno uspješnih žena naših predaka imalo razvijenije društvene (pa tako i komunikacijske) vještine, urođenu sklonost njegovateljstvu i sposobnost suradnje s ostalima, dok su najuspješniji muškarci bili uspješni natjecatelji koji su se oslanjali više na praktične i neverbalne vještine.

Također, drži se da spomenuta teorija nudi najdublje i najmoćnije objašnjenje za novija otkrića. U nastavku ove rasprave, nastojat ću ukazati da su obje generalizacije i zaključci proizašli iz njih veoma upitni: temelje se na vrlo ograničenom iščitavanju dokaza, a u nekim slučajevima također i na, lingvistički gledano, naivnoj i tendencioznoj interpretaciji istih. Najprije ću, ipak, uzeti u obzir ove dvije točke o jezičnim razlikama *spola/roda* koje su predstavili evolucionistički stručnjaci te ih staviti u širi kontekst aktualnih rasprava o razvoju samoga jezika.

Spol/rod i razvoj jezika

Duga je povijest nagađanja stručnjaka o podrijetlu jezika, a pitanja *spola/roda* često su se potezala kod takvih rasprava. Primjerice, nekad popularna priča o tome što je učinilo da posjedovanje jezične sposobnosti postane toliko bitno da uzrokuje promjenu u građi prednjega režnja mozga radi prilagodbe sugerira da je jezik omogućavao ljudima da se udruže u aktivnostima poput lova i ratovanja te ih tako uspješnije obavljaju. Iako još uvijek postoje teoretičari (npr. Crow 1998, 2005;

Miller 2000) koji vjeruju (iz drugih razloga) da je jezik potekao od muškaraca, drugi smatraju da se najprije razvio kod žena (Knight 1990; Dunbar 1996; Joseph 2000). Preferencije često idu ukorak s pogledom da je glavna adaptivna vrijednost jezika povezana s važnom funkcijom (imajući na umu da su ljudi društvene životinje) stvaranja i održavanja društvenoga zajedništva.

Robin Dunbar (1996) tvrdi da je jezična razmjena (točnije razmjena informacija vezanih uz društvo o aktivnostima članova zajednice, vezama, statusu i moralnoj vrijednosti) služila istoj svrsi kao i timarenje neljudskim primatima danas. S promjenom uvjeta okoliša postalo je poželjno živjeti u što većoj grupi ljudi pa je fizičko timarenje jedan na jedan postalo neodrživo i vremenski neisplativo. Jezik je omogućavao razmjenu informacija, stvaranje veza među ljudima i u većim je skupinama ostajalo dovoljno vremena i za druge aktivnosti. Prema Dunbaru, ova stavka ide u prilog hipotezi da su žene, a ne muškarci, bile prve koje su razvile ovakav oblik komunikacije. U skupinama životinja primata, društvene se mreže uglavnom grade oko ženki. Dunbar također vjeruje, kao i drugi teoretičari koji težište stavljaju na društveno umrežavanje/koheziju grupe, da ovo objašnjenje potvrđuje bolje verbalne vještine i predispoziciju za komunikaciju koja se često pripisuje ženama današnjice (Halpern 1992; Kimura 1999).

Stručnjaci koji zauzimaju ovaj stav u pogledu razvoja jezika ponudili su brojne prijedloge o načinima na koje se razvila ženska verbalna superiornost u odnosu na muškarce. Jedan od njih usredotočen je na spolnu raspodjelu rada koja je, čini se, prevladavala među našim precima. Joseph (2000) smatra da je uključenost žena onoga vremena u odgoj djece, sakupljanje i izradu kućanskih pomagala doprinijela funkcionalnom razvoju dijelova mozga zaduženih za jezik, dok je uključenost muškaraca u lov blokirala razvoj tih dijelova (žene i sakupljači su mogli, kao što je to sročio Joseph, čavrljati prilikom obavljanja svojih poslova ili brige za djecu, dok su lovci morali biti nečujni kako ne bi uplašili svoj plijen). Pretpostavka slična ovoj jest da je lov poboljšao vizualne i prostorne vještine kod muškaraca, a jedna je od nuspojava i ta da su imali manje prostora u mozgu koji bi posvetili jezičnim funkcijama.

Ipak, postoje određeni problemi kod ovakvih objašnjenja. Osim činjenice da moderna antropološka istraživanja lovačko-sakupljačkih naroda (Dahlberg 1981; Lee i Daly 1999) upućuju na to da je „muškarci love, a žene sakupljaju“ preveliko pojednostavljivanje stvarne situacije, takva se argumentacija oslanja prvenstveno na ideju da su današnje žene pričljivije od muškaraca; a unatoč tomu što je ta ideja plod narodne mudrosti, čvrstih znanstvenih dokaza za njezinu potvrdu još uvijek nema. Sustavna istraživanja služe se raznim metodama, a njihova se mjerenja redovito međusobno pobijaju, pokazujući da u neformalnoj komunikaciji među vršnjacima razlike u *spolu/rodu* u pravilu nema, dok se u formalnoj komunikaciji i statusno obilježenoj komunikaciji pokazuje da muškarci uglavnom govore više od žena (James i Drakich 1993; Mehl i sur. 2007).

Sličan se problem pojavljuje i kod tvrdnji da su žene sklonije surađivačkim, brižnim i emocionalnim stilovima govora, dok muškarci više vole kompetitivne i statusno orijentirane stilove govora. Za razliku od teze o ženskoj brbljivosti, ova generalizacija dobivala je podršku u lingvističkim krugovima: zagovarale su je na osnovu *razlika*, struje utjecajnih (no ne i neosporavnih) istraživanja o jeziku i rodu tijekom 1980-ih godina (Maltz i Broker 1982; Sheldon 1990; Tannen 1990). Oni koji su istraživali tu *razliku* pretpostavili su da jezične rodne norme kod odraslih odražavaju navike usvojene u djetinjstvu, kada se djevojčice i dječaci uglavnom družu s istospolnim vršnjacima. Dječaci se obično formiraju u velike, hijerarhijski uređene grupe s vođama i sljedbenicima; grupe djevojčica u pravilu su manje, s labavijom egalitarističkom strukturom. Dok se dječaci igraju natjecateljskih igara s kompleksnim pravilima; djevojčice igraju igre u kojima svi mogu sudjelovati i svatko dolazi na red. Ovakve razlike u strukturama grupa i aktivnosti uče članove tih grupa da se služe jezikom na različite načine. Dječaci se nauče svađati, hvaliti, kritizirati, davati i primati naredbe. Istovremeno, djevojčice usvajaju surađivački stil pun podrške: nauče se međusobno slagati, bodriti, suosjećati, predlagati i rješavati sukobe. Problem, međutim, leži u činjenici da nedavna istraživanja izražavaju sumnju u empirijsku vrijednost generalizacije o razlikama, posebice što se tiče djevojčica.

Marjorie Harness Goodwin (2006) provela je tri godine redovito snimajući interakcije u grupi predadolescentica u Los Angelesu i uočila da rade sve ono što su istraživači *razlike* ustvrdili da djevojčicama nije svojstveno. Njihova je skupina bila hijerarhijski strukturirana (s osobom najnižega reda, periferanom članicom i takozvanim „priljepkom“ koju su ostale redovito zlostavljale). Kada bi igrale škole ili preskakale uže, njihov je cilj bio pobijediti ili nadmašiti ostale, a često su se svađale oko pravila. Također su se redovito hvalile svojim vještinama, stvarima koje su posjedovale i općenito imućnošću svojih obitelji – a i naređivale su jedne drugima, kao i dječacima. Iako se Goodwinino istraživanje ističe i zbog kvantitete i zbog kvalitete podataka na kojima se temelji, ono nije jedini slučaj u kojem su voditelji istraživanja uočili ovakvo ponašanje kod predadolescentica i adolescentica (Eckert 1996; Baxter 2006).

Do sada sam bila koncentrirana na ideju da se jezik razvio prvenstveno da bi udovoljio (suradničkim i većinom ženskim) aktivnostima društvenoga umrežavanja. Postoji, međutim, alternativna stavka koja naglašava prednosti jezika kao sredstva udvaranja – aktivnost natjecateljskoga karaktera u kojoj prednjače muškarci. Glavna je razlika između ove dvije stavke ta da se prva usredotočuje na mehanizam *prirodnog odabira* (pri čemu su odabrane značajke te koje, onima koji ih posjeduju, omogućavaju bolju prilagodbu za lakše preživljavanje u životnim uvjetima koji prevladavaju), dok druga više naginje *spolnom odabiru*, konceptu koji objašnjava razloge usvajanja određenih navika koje nisu nužno predstavljale prednost u preživljavanju. Anomalije poput paunova repa (koji se čini kontraproduktivan kod preživljavanja jer čini pticu lakše uočljivom predatorima) mogu se objasniti pretpostavkom da su jedinke raskošna repa bile privlačnije suprotnome spolu, ili tako da su bile smatrane nadmoćnijima među pripadnicima istoga spola u borbi za naklonost suprotnoga. To im je omogućilo češće parenje i brojnije potomstvo s istim svojstvom. Spolno obilježavajuće značajke (npr. veliki rogovi ili raskošan rep) česta su pojava kod mužjaka, što odražava činjenicu da se u brojnim vrstama mužjaci udvaraju, dok su ženke te koje biraju najpodobnije među potencijalnim partnerima. Paunovi se, primjerice, šepure – ritualno šire repove u svoj svojoj raskoši na mjestima gdje obitavaju ženke.

Neki stručnjaci smatraju da analogno tomu funkcionira jezik kod ljudi. Geoffrey Miller (1999, 2000), recimo, tvrdi da su ljudski jezici mnogo razrađeniji nego što je potrebno za komunikaciju. To se može objasniti hipotezom da je govor služio pokazivanju reproduktivne podobnosti kod (muških) govornika. Dunbar (1996) smatra da je primarna uloga jezika društveno umrežavanje, ali u isto vrijeme se slaže da bi sekundarna uloga jezika mogla biti da se muškarci pred ženama pokažu u najboljem svjetlu.

Postoji određena doza napetosti između ove stavke i narodne mudrosti koja žene opisuje kao pričljiviji i verbalno vještiji spol. Ako je priča o udvaranju točna, tada bi muškarci, logički gledano, od osobina poput brbljivosti, artikuliranosti i tečnosti trebali profitirati više od žena. Nadalje, pod uvjetom da su moderni ljudi naslijedili gene najuspješnijih udvarača među precima, trebala bi biti zamjetna prednost muškaraca u verbalnim sposobnostima. Pobornici *spolnog odabira* moraju se suočiti s prigovorima da dokazi upućuju suprotno.

Na takve se prigovore osvrće članak Johna Lockea i Barryja Bogina (2006), koji sumnjaju u moderne psiholingvističke dokaze koji se tiču verbalne superiornosti žena jer metaanalitičke studije pokazuju da je utjecaj *spola/roda* minoran (Hyde i Linn 1988; Hyde 2005). Ne samo to, nego oni sumnjaju u relevantnost modernih psiholingvističkih istraživanja uopće. Smatraju da su etnografska istraživanja na kulturama koje ne poznaju pismo, već se služe samo govorenim jezikom relevantnija od istraživanja u kontroliranim uvjetima na ljudima koji su odgojeni u zapadnoj kulturi jer se u njihovu ponašanju mogu pronaći tehnike slične „šepurenju“ u javnim govornim izvedbama. Ta otkrića dovode do različitih zaključaka o tome koji spol ima naprednije jezične sposobnosti: „antropološka istraživanja [...] otkrivaju da su performativne primjene jezika u formi govora *sustavno svojstvenije muškarcima*“ (Locke i Bogin 2006: 270, istaknuto prema originalu).

Ovakva rasprava među znanstvenicima otkriva ponešto o dvjema stvarima. Ono najočitije je da nema konsenzusa oko temeljnih problema. Pa ipak, nevjerojatno je koliko se bezuvjetno slažu oko nekih pretpostavki koje su izvor problema – pretpostavki koje su iz lingvističke perspektive daleko od samorazumljivih.

Objašnjenje varijacija spol/rod: ograničenja biologizma

Glavna pretpostavka sviju u ovoj raspravi je da se pojava u kojoj raspravljaju – primjeri *spolno/rodnih* varijacija u jezičnom ponašanju – generalno može objasniti u okvirima naslijeđenih bioloških značajki. No kao što Derek Bickerton (2006) ističe u odgovoru na Lockeovo i Boginovo istraživanje, to omogućuje spajanje dviju naizgled različitih stvari: samoga jezika i njegovih različitih potencijalnih načina upotrebe. Tek nekolicina lingvista odbacuje tezu da postoji biološko utemeljenje za mentalnu sposobnost koja omogućuje svim normalno razvijenim ljudima da govore gramatički ispravno, no brojni se priklanjaju Bickertonu pri propitivanju jesu li primjene te sposobnosti u svrhu tračanja ili pričanja priča dio našega genetskoga naslijeđa. U slučaju da nisu, tada je zasigurno riječ o kategoričkoj pogrešci predlagati objašnjenje za njih unutar teorije evolucije.

Zašto stručnjaci smatraju da su otkrića o *spolnim/rodnim* razlikama u upotrebi jezika uglavnom podložna ovakvoj vrsti objašnjenja? Smatraju li da postoji gen za pripovijedanje ili dio mozga zadužen za tračanje? U većini slučajeva nije tako, no možda ima smisla braniti tezu o tome da jedan spol ima predispozicije za bolje verbalne vještine od drugoga. Važnost koja se pridaje ovom pitanju u oba tabora, čak iako su im stajališta suprotna, sugerira da dijele pretpostavku da razlike uočene u *jezičnom ponašanju* između muškaraca i žena moraju biti izraz dubljih razlika u *jezičnim sposobnostima* ovih dviju skupina. To im omogućuje da na Bickertonovo pitanje odgovore da njihovo stajalište nema uporište u razlikama u ponašanju, već u urođenim kognitivnim sposobnostima za koje se pretpostavlja da su ih uzrokovale.

Postoje ozbiljni prigovori ideji da je površinska razlika u uporabi jezika posljedica „dubljih“ razlika u jezičnim sposobnostima. Proučavatelji lingvističkih varijacija ne poriču da neki pojedinci mogu biti vještiji od drugih u uporabi jezika, ali oni ne povezuju u većoj mjeri sociolingvističke uzorke s relativnim verbalnim sposobnostima različitih skupina unutar populacije: distribucijska analiza sugerira da je važna povezanost sa socijalnim faktorima poput govornikove uvjetne moći i statusa, mogućnosti pristupa obrazovanju i zaposlenju te uključenosti u lokalne aktivnosti i prakse zajednice (Eckert i McConnell-Ginet 1992; Holmes i Meyerhoff 1999). Rasprave evolucionista

o povezanosti *spola/roda* sa sociolingvističkim uzorcima ne-prestano zanemaruju ove faktore i preferiraju objašnjenja lingvističkih varijacija putem urođenih kognitivnih razlika. No njihova je argumentacija često manjkava zbog ovisnosti o (s lingvističke strane gledano) upitnim tezama.

U suštini, ovdje se radi o načinu na koji se relevantna literatura o razvoju jezika i kognitivnim razlikama među spolovima odnosi prema klasičnoj varijacijskoj generalizaciji (koja je danas potisnuta, no ostavimo to za sada po strani) da je govor žena u pravilu bliži standardu i prestižnoj normi od govora muškaraca. Ovo otkriće opetovano se interpretira kao dokaz da su verbalne vještine žena naprednije. Primjerice, u poglavlju koje nabraja različite testove u kojima su žene postizale bolje rezultate od muškaraca, Simon Baron-Cohen (2003: 60) zabilježio je i podatak da „[ženski] iskazi češće pokazuju standardizirane gramatičke strukture i pravilan izgovor“. Doreen Kimura (1999: 91) piše da „djevojčice u pravilu govore gramatički ispravnije (od dječaka iste dobi)“: kasnije nadodaje da se razlike primjećuju i kod odraslih, što potvrđuje da „gramatički ispravan govor“ mora upućivati na preskriptivno definirane *ispravnosti* u većoj mjeri nego što je to, primjerice, učestalost razvojnih pogrešaka. Ti stručnjaci očito smatraju produciranje standardnih ili *ispravnih* jezičnih oblika u odnosu na nestandardne ili *neispravne* temeljnim indikatorom verbalne sposobnosti. Lingvisti to, s druge strane, smatraju pogrešnim zaključkom jer se prosudbe o ispravnosti više baziraju na društvenim, a manje na lingvističkim kriterijima. Nema razloga pretpostavljati da je govornik koji upotrebljava gramatički točne oblike poput *isn't* ili *haven't* verbalno sposobniji od onoga koji govori *ain't**.

Taj se problem javlja iz očite neosviještenosti autora tih istraživanja da sociolingvistički uzorak koji proučavaju nije povezan isključivo sa *spolom/rodom*: također se čini da ispitivači uspoređuju govornike koji su pripadnici različitih socioekonomskih klasa i (u nekim slučajevima) različitih etničkih skupina. Ako su spomenute varijacije posljedica urođenih razlika u verbalnim sposobnostima, iz toga proizlazi da te razlike ne postoje samo između muškaraca i žena, već i između pripadnika srednje i niže klase govornika ili između bjelačkih

* Nestandardni oblik kojim se skraćuju svi oblici negacije s glagolom *biti*, neovisno o glagolskome licu ili vremenu (op. prev.).

govornika i onih drugih rasa. Nisu samo lingvisti ti koji ovakav zaključak smatraju neukusnim. Većina *novih biologista* također se slaže da su ovakvi zaključci u najmanju ruku i znanstveno i politički upitni: opsjednutost klasnim statusom i rasom znanstveno su, ali i politički veoma neuvjerljive, počivaju na nemogućnosti da se počnu cijeniti izražene društvene razlike, poput onih između grupa različitih rasa/narodnosti koje, prema izrazu Stevena Pinkera mogu biti „biološki minorne i slučajne“ (2002: 144). Muško-ženske su kontrastivne razlike „velike i sistematične“, što čini *spol/rod* posebnim slučajem u kojem se biološka objašnjenja smatraju točnima. No čak i Steven Pinker smatra nevjerojatnim implicirati da isti jezični uzorak ima biološko objašnjenje kad se korelira sa spolom, a *sociokulturalno* kada je riječ o korelaciji s demografskim varijablama.

Prethodno sam u tekstu ustvrdila kako generalizacija o tome da je „govor žena bliži standardu“ više ne predstavlja gledište oko kojega se *varijacionisti* slažu. Nakon pregledavanja prikupljenih dokaza, Labov (1990) je formulirao skup načela koja skreću pažnju na ono što se naziva *paradoksom roda*: u brojnim govornim zajednicama ponašanje žena pokazuje suprotne tendencije. U nekim varijablama doista govore jezikom bližim standardu, no ponekad se prilično labavo drže jezičnih normi. To dovodi do nejasnoće konačnih dokaza za tezu da žene *ispravnije* govore od muškaraca zbog svojih jezičnih sposobnosti koje su im urođeno nadmoćnije, a bez dokaza se ispravni zaključci ne mogu donositi, pa tako pola podataka ostane neobjašnjeno.

Jack Chambers (1995) postavio je alternativnu tezu koja se tiče ovoga problema. On tvrdi da se jezična superiornost u žena ne manifestira toliko u *ispravnom* govoru, koliko u generalno većoj stilskoj fleksibilnosti (to jest, žene rabe više različitih podstilova, žanrova i varijanti koji su dijelovi leksika zajednice). Iako ovo može imati učinka na uzorke ponašanja uočljive u modernim zapadnjačkim društvima, ne poklapa se s rezultatima istraživanja provedenima u nezapadnjačkim kulturama i historiografskih istraživanja. Lingvistički antropolozi izvijestili su da u brojnim tradicionalnim nezapadnjačkim kulturama muškarci vladaju većim brojem govornih stilova, a oni koji među njima dominiraju obično su u tim kulturama najprestiž-

niji (Scherzer 1987). Sociolingvisti koji su se bavili povijesnim istraživanjima primijetili su slične stvari i u predmodernim zapadnjačkim zajednicama (Nevalainen i Raumolin-Brunberg 2003).

Ovi bi nas uvidi mogli dovesti do toga da preispitujemo ne samo argumente verbalne nadmoćnosti žena, već i mogu li istraživanja temeljena na urođenim kognitivnim sposobnostima objasniti ono što se treba objasniti o sociolingvističkim uzorcima povezanim sa *spolom/rodom*, imajući na umu empirijske dokaze da ti uzorci variraju kako unutar određenih kultura, tako i među kulturama, a mogu se drastično promijeniti tijekom vremena. Pretpostavke da je ponašanje muškaraca i žena posljedica njihovih osobina od pamtivijeka ne objašnjavaju zašto bi iste skupine navedenih muških i ženskih osobina izazivale toliko drugačije uzorke ponašanja ovisno o mjestu i vremenu u kojem se nalaze. U sljedećem ću poglavlju proširiti obrazloženje teza te pokazati da objašnjenja koja nude *novi biologisti* nisu baš najbolja u pogledu empirijskih dokaza koji se tiču varijacije jezika po *spolu/rodu*, i to uspoređujući ih s alternativnim objašnjenjima koja nude voditelji istraživanja utemeljenih na *sociokulturalnom* pristupu. Najprije ću iznijeti neka od općih načela o takvom pristupu među suvremenim znanstvenicima koji se bave proučavanjem jezika i roda.

Sociokulturalni pristupi varijaciji po spolu/rodu

Ne postoji samo jedan univerzalni *sociokulturalni pristup* proučavanju jezika i roda, no ovaj se članak ne bavi teorijskim razlikama koje postoje unutar *sociokulturalnoga* tabora (v. 2. bilješku), već načelima koja su općeprihvaćena u suvremenim istraživanjima jezika i roda. Ona nadilaze jednostavno preferiranje *sociokulturalnih* objašnjenja (u odnosu na biološka) kada se radi o muško-ženskim razlikama. Većina će se znanstvenika složiti što se tiče odbacivanja *esencijalističke* pretpostavke da postoje karakteristike (bilo biološki utemeljene ili nastale zbog društva) koje i muškarci i žene aksiomatski dijele. Dok neki antiesencijalizam shvaćaju radikalnije od drugih, postoji opće povlačenje od globalnih generalizacija o jezičnom ponašanju muškaraca i žena. To je često bio cilj ranih feminističkih istraživanja o jeziku (iako su se i ona radije služila *sociokulturalnim* pristupima nego biološkima), no danas čak

i stručnjaci koji nemaju velikih prigovora moraju uvidjeti da dokazi upućuju na suprotne rezultate kada se radi o sociolinguističkim uzorcima povezanim sa *spolom/rodom*, ovisno o varijabli vremena i mjesta.

Prema tome, većina znanstvenika izbjegava univerzalne izjave te slijedi ono što nalažu Eckert i McConnell-Ginet (1992): da *gledaju lokalno* – da promatraju vezu između roda i upotrebe jezika u određenim zajednicama i kontekstima. Pretpostavka je da su sličnosti i razlike između muškaraca i žena povezane s osobitostima društvenoga uređenja (primjerice sa zanimanjima, društvenim odnosima unutar zajednice, odnosima moći, stupnjem pismenosti, egzogamijom, identitetskim uvjerenjima itd.), no to ne znači da uređenje zajednice *određuje* jezično ponašanje govornika, već da predstavljaju određena ograničenja za muškarce i žene koja su također dio konteksta koji objašnjava njihovo jezično ponašanje.

Da bih bolje prikazala kako ovaj pristup djeluje u praksi, vratimo se na predmet rasprave o razlozima zbog kojih se žene u nekim slučajevima smatra naprednijima u upotrebi jezika i jezičnih oblika, a u nekim slučajevima ne. Ovakva varijacija u ponašanju predstavlja problem za čvrstu argumentaciju oko upotrebe prestižnih oblika povezanih s verbalnim sposobnostima. Terttu Nevalainen i Helena Raumolin Burnberg (2003) proučavale su osobnu korespondenciju muškaraca i žena u ranoj Engleskoj i otkrili da su muškarci bili napredniji od žena u prihvaćanju gramatičkih značajki svojstvenih visokom staležu – suprotno onomu što bi se danas očekivalo. Nevalainen i Raumolin Burnberg ističu da su žene u doba Tudora i Stuarta bile u nepovoljnijem položaju od muškaraca kada se radi o pristupu obrazovanju, dok danas žene i najnižega društvenoga statusa imaju pristup osnovnom obrazovanju. Stoga ne čudi da su slabije usvajale prestižnije oblike jezika. Iako su takve restrikcije u zapadnjačkim društvima prošlost, postoje društva u kojima se one i dalje primjenjuju, što posljedično utječe na razlike između muškaraca i žena u upotrebi jezika u korist superiornosti muškaraca (isto Sadiqi 2003. u slučaju Maroka).

Čak i u društvima u kojima nema *spolnih/rodnih* ograničenja u pristupu literaturi, drugi faktori mogu utjecati na razlike u načinu na koji muškarci i žene tu literaturu upotrebljavaju. To može biti važno za zabrinutost koja trenutno postoji u zapad-

njačkim kulturama o *rodnom jazu* u akademskom uspjehu – dječaci često kaskaju za djevojčicama u predmetima vezanima uz jezik i pismenost. Iako se ovakvo stanje često pripisuje razlikama između spolova u jezičnim sposobnostima, lingvistička istraživanja upućuju na to da uzroke za to vjerojatno treba tražiti u nekim drugim faktorima. Za mnoge su dječake verbalne vještine koje se vrednuju u školama često predmet ismijavanja među drugim vršnjacima jer se te vještine ne smatraju muževnima te se kroz pritisak društva dječaci manje trude u aktivnostima u kojima se od njih traži da znaju te vještine (Carr i Pauwels 2006). Sociolingvistički uzorci mogu imati veze s tim što ljudi rade ili koji će posao obavljati u budućnosti ako se radi o učenicima, a u većini slučajeva rodno segregirano tržište rada proizvodi različite mogućnosti i različite težnje ovisno o spolu. Primjerice, djelatnosti *ružičastih ovratnika* dostupne ženama koje nisu visokoobrazovane (npr. u službi za korisnike, administrativni poslovi i poslovi tajnice) zahtijevaju bolje poznavanje standardnoga jezika i višu razinu pismenosti od djelatnosti *plavih ovratnika* istoga ranga: potonji mogu zarađivati jednako radeći na gradilištu, za što im ne trebaju posebne verbalne sposobnosti. Nije ni čudno da muškarci ulazu manje u razvijanje jezičnih sposobnosti i pismenosti zbog toga što su svjesni da njihov poslovni uspjeh nije toliko ovisan o ulaganju u jezik i pismenost. U drugim slučajevima gdje u zajednici i među slojevima društva ne vrijede isti uvjeti, ponašanje dječaka i djevojčica također će zrcaliti postojeće stanje. U društvima poput onoga u Velikoj Britaniji muški obrazac neuspjeha manje je izražen među elitnim učenicima, vjerojatno zato što tamošnji učenici ulaze u zanimanja u kojima se od obaju spolova očekuju napredne kvalifikacije i visoka razina pismenosti.

Ove društveno utemeljene stavke o *spolnoj/rodnoj* varijaciji smatram boljima od konkurentskih koje nude biologisti zbog dvije temeljne stvari. Prvo, bolje obrađuju empirijske dokaze i pokazuju da važni sociolingvistički uzorci ponašanja nisu univerzalni kada se radi o međukulturalnim i historiografskim istraživanjima. Postavka koja smatra da je napredna uporaba jezika posljedica boljih urođenih verbalnih sposobnosti ne vrijedi za slučajeve poput Maroka gdje su muškarci ti koji se jezikom služe na višoj razini od žena. Drugo, *sociokulturalni* pristup pruža potpunije objašnjenje. Biološki pristup tretira bilo koju vrstu jezičnog ponašanja kao prirodni izraz kogni-

pristup tretira ponašanje kao posljedicu kalkulacija i izbora koji proizlaze iz širega društvenog konteksta u kojem se pojedinac nalazi.

Novi biologisti mogli bi ovdje prigovoriti da se po njima središnja uloga pridaje radu pojedinca i njegovoj mogućnosti izbora – prvenstveno izboru partnera, što prema darvinistima ima važan utjecaj na žensko ponašanje. Biološki imperativ da se maksimizira reproduktivna uspješnost čini da žene strateški rabe svoje vještine da bi došle do željenoga – da bi našle muškarce koji bi bili *dobri opskrbljivači*. U modernim društvenim uvjetima, način na koji žene postižu taj cilj je kroz hipergamiju, sklapanje braka s muškarcem višega društvenog statusa. Dunbar smatra da se težnja žena da se *udaju u višu klasu* te tako poboljšaju svoj status u društvenoj hijerarhiji može smatrati uzrokom sociolingvističkog ponašanja u kojem žene rabe standardiziraniji izgovor: kako je on to sročio, „Djevojkama se isplati razviti standardni naglasak koji im omogućuje da se uz pomoć govora penju na društvenoj ljestvici ako im to prilika dopusti“ (1996: 185).

Ovaj je prijedlog oslabljen svojom ovisnošću o krivoj reprezentaciji relevantnosti sociolingvističkih uzoraka. Ondje gdje postoji, izgovor „bliži standardu“ kod žena varira u malim razlikama u čestotnosti korištenja određenih varijanti (npr. koliko često se /t/ realizira kao glotalni okluziv); nije slučaj da žene nižeg društvenog statusa govore nelokaliziranim naglasakom koji ih ne razlikuje od pripadnica viših klasa. Međutim, čak iako je Dunbar odabrao loš primjer, generalna ideja da bračne ambicije žena utječu na njihove jezične odabire može se lingvistički potkrijepiti i mnogi bi se mogli s njom složiti. Pitanje je samo mogu li se ti izbori objasniti njihovim biološkim imperativima.

U klasičnoj jezičnoj studiji o promjeni jezika u jednom austrijskom selu, Susan Gal (1978) otkrila je da je jedan od glavnih faktora za promjenu s mađarskoga na njemački jezik bilo ponašanje mladih bilingvalnih žena čije se preferiranje njemačkoga očitovale i u njihovoj težnji da se udaju za radnike koji govore njemački radije nego za seljake iz svoje vlastite zajednice. Ipak, ženske kalkulacije nisu bile motivirane isključivo težnjom da nađu bolje opskrbljivače za svoje buduće potomstvo. Dapače, seljaci su u tom pogledu prednjačili jer su nasli-

jedili (a i njihovi bi sinovi nakon njih također) zemlju. Žene su također željele bolju kvalitetu života za sebe: sklapanjem braka izvan zajednice oslobodile bi se tradicionalne uloge žene seljaka koja je prikovana uz štednjak i sama je odgovorna za cijelo kućanstvo. Slične su motive uočile i Ingrid Piller i Kimie Takashi u svom istraživanju (2006) kada su promatrale grupu Japanki koje su uložile silan trud kako bi naučile engleski jezik jer su željele ostvariti veze s muškarcima s anglofonih područja. Također, ne čini se da je njihov izbor motiviran traženjem *dobroga opskrbjljivača* (u Japanu su poslovi bolje plaćeni i mogućnost zapošljavanja je veća nego u anglosaksonskim kulturama). Japanke su smatrale da su muškarci iz anglofonih zemalja glamurozniji od Japanaca i da imaju modernije stavove o ženama.

U svim dosad spomenutim slučajevima očito je da ograničenja kod žena (npr. ograničen pristup obrazovanju, rodno podijeljeno tržište rada, ekonomska ovisnost u braku) nisu povezana samo s rodnim razlikama, već i s rodnom hijerarhijom (iako stupnjevi i oblici rodne hijerarhije variraju od društva do društva). *Sociokulturalni* pristupi pristupaju odnosima moći između muškaraca i žena u određenim zajednicama kao potencijalno važnim razlozima jezičnoga ponašanja u njima. S druge strane, *novi biologizam* često previđa efekte muške dominacije ili ih reinterpreтира kao manifestacije urođenih razlika. Stoga bi se moglo reći da su konačna objašnjenja ponašanja oskudna i nedostatna.

Pojava koju brojni znanstvenici povezuju s razlikama statusa moći uzorci su uljudnoga jezičnog ponašanja povezani sa *spolom/rodom*. Evolucionisti se često referiraju na otkrića takvih istraživanja, no odbacuju njihova objašnjenja. Tako Dunbar (1996) u raspravi o studiji Penelope Brown (1980) koja se tiče uljudnoga ponašanja u majanskoj zajednici uvažava njezino otkriće da su žene „uljudnije“ (tj. da češće rabe određena obilježja uljudnosti u jeziku) kako bi pokazao da su njihove verbalne sposobnosti superiornije. Za usporedbu, Brown je u toj analizi istraživala motivaciju uljudnosti (koja proizlazi iz nejednakosti spolova), a ne jezične sposobnosti. U ovoj su zajednici žene maksimalno podređene, a neposlušnost naredbama muškaraca povećava rizik od kazne. Brown ističe da su žene bile uljudnije kada su razgovarale s muškarcima, nego kada su međusobno razgovarale, tada su pokazivale značajke

solidarnosti u govoru. Muškarci su „manje uljudni“, ne zbog nepoznavanja strategija i uzoraka uljudnosti, već zato što ne osjećaju potrebu biti uljudni. Isti uzorak može se primijetiti i u društvima gdje je muško-ženski poredak drugačiji: u njima su muškarci ti koji rabe više uzoraka uljudnoga jezičnog ponašanja od žena koje su uvjetno rečeno manje uljudne (Keenan 1974; Kulick 1993).

Ranije u tekstu objasnila sam da su postavke *novoga biologizma* o *spolnim/rodnim* razlikama u jezičnom ponašanju manjkave zbog oslanjanja na generalizacije koje nisu potkrijepljene dokazima (poput uvjerenja da žene govore više od muškaraca) i/ili pretpostavkama koje nemaju čvrsta uporišta (poput one o povezanosti *ispravnosti* govora s verbalnim vještinama). Skrenula sam pažnju i na druge probleme poput ignoriranja rezultata međukulturalnih i historiografskih istraživanja i odbijanje razmatranja (u nekim slučajevima namjernoga nepriznavanja) analize podataka od strane drugih pristupa. Najveća zamjerka ovim postavkama nije ta da vrijeđaju feminističke i njima slične „politički korektne“ teorije, već ta da se služe neprovjerenim dokazima i oslanjaju se na teorije koje nisu empirijski potkrijepljene.

No, kao što sam napomenula u uvodu, postoje drugi dokazi koji idu u prilog *novom biologizmu*, a tiču se istraživanja jezika, kognicije i mozga. Otkrića o tome što je dovelo do popularizacije takozvanog *spola mozga* čest su predmet rasprava u obama pravcima, kao i stručnih i manje stručnih radova, a neki se uvjetno pouzdani dokazi uzimaju zdravo za gotovo. Do koje su mjere zapravo takve interpretacije opravdane?

Spol, jezik i mozak

Brojne rasprave o spolu, jeziku i mozgu usredotočene su na lateralizaciju mozga, specijalizaciju lijeve ili desne strane mozga za određene funkcije. Za jezik je (kod dešnjaka) uglavnom zadužena lijeva polutka mozga. No već dugo postoji interes za mogućnost da je funkcionalna organizacija mozga, uključujući i organizaciju dijelova zaduženih za jezik, različita kod muškaraca i žena, jer muškarci (u prosjeku također kod ostalih stvari, poput preferencije ruke) pokazuju veći stupanj lateralizacije.

Dokazi za ovu pojavu uglavnom dolaze iz proučavanja snimki mozga, eksperimenata *Wada* tehnikom i kliničkih opservacija pacijenata s ozljedama mozga.

Povezano područje istraživanja ovoga fenomena bavi se učinkom koji hormoni imaju na razlike u moždanim aktivnostima. Pretpostavlja se da visoka razina testosterona (hormona koji je prisutan kod obaju spolova, ali se kod muškaraca nalazi u većim količinama) uzrokuje raniji i brži razvoj desne strane tijela, uključujući i desnu polutku te da to utječe na naše razumijevanje muško-ženskih razlika i etiologiju određenih anomalija u razvoju (npr. Geschwind i Galaburda 1985). Stručnjaci koji preferiraju ovaj argument povezuju ga s promatranjima čija je usredotočenost na evolucijske značajke već opisana: da u usporedbi s većinom žena, muškarci u pravilu imaju slabije razvijene verbalne sposobnosti, ali bolje razvijene vizualno-prostorne vještine. Ako je teorija o testosteronima točna, možda može objasniti ovaj problem, s obzirom na to da su jezične sposobnosti većinom smještene u lijevoj polutci, a vizualno-prostorne vještine u desnoj. Ipak, točnost ove teorije i dalje je diskutabilna (npr. Crow 1998), kao i one da su verbalne sposobnosti bolje kod žena nego kod muškaraca (vidi prethodno u tekstu).

Čak i što se tiče lateralizacije, brojna su pitanja i dalje neodgovorena. Nedavna otkrića u proučavanju mozga (posebice razvoj novih tehnika snimanja) donijela su mnoštvo novih podataka, no nije nužno postalo lakše izvući jasne zaključke iz njih: istraživanja su sve brojnija, no otkrića koja donose veoma su nejasna. Pobornici teorije o testosteronima priklanjaju se studijama u kojima je dominacija polutke zadužene za jezik veća kod muškaraca; no skeptici jednako tako mogu ukazati na studije u kojima se na istim zadacima nije vidjela razlika među spolovima (Frost i sur. 1999; Knecht i sur. 2000). Čak je i Doreen Kimura, utjecajna zagovarateljica teze da postoje urođene kognitivne razlike između muškaraca i žena, poticala na oprez pri interpretaciji ovakvih podataka (1999: 81):

„ (...) raširena pretpostavka da postoje velike razlike u stupnju lateralizacije mozga između muškaraca i žena je sporna. Čak i da postoje jasne spolne razlike lateralizaciji, nijedan uvjerljiv slučaj do sada nije pokazao da one utječu na kognitivne funkcije.“

Moguće je da budući napredak u ovom polju istraživanja donese čvršće zaključke (za koje bismo trebali riješiti problem putovanja kroz vrijeme kako bismo se pomakli s mjesta u studijama o jezičnom ponašanju praljudi). No još uvijek će biti pitanja o tome koliko otkrića u neuroznanosti potvrđuju općenite tvrdnje koje nam se često nameću. Drugim riječima, kako od specifičnih tvrdnji o ponašanju muškaraca i žena na primjeru x, y i z (prikazanih u laboratorijskim zadacima oblikovanim tako da ispitivači mogu izolirati određenu vještinu, sustavno je promotriti i pouzdano mjeriti) doći do općenitijih zaključaka o nadmoćnosti ženskih komunikacijskih vještina u svakodnevnoj interakciji?

Kimura je jedna od mnogih tipičnih komentatora ove teme koja ovu vezu smatra očitom. „Dojam koji imaju brojni ljudi“, primjećuje (1999: 91), „da su žene generalno spretnije s riječima od muškaraca, vjerojatno dolazi iz razlika koje su očite između dječaka i djevojčica“. Zatim navodi neke od razlika za koje postoje eksperimentalni dokazi: djevojčice imaju širi vokabular, bolje su u pisanju, čitanju i dobivaju bolje rezultate na „testovima u kojima se od njih traži da sročte riječi za koje postoje određena ograničenja (poput toga da riječ mora sadržavati određena slova)“, no ipak „nisu nužno elokventnije u pripovijedanju“ (1999: 91). Međutim, teško da bi te varijable bile izravno povezane s dojmovima kod svakodnevnih prosudbi za koje Kimura smatra da ih testovi objašnjavaju. U razgovoru ne možemo znati nečije vještine čitanja i pisanja, a većina svakodnevnih razgovora ne iziskuje od sugovornika da koriste više od osnovnoga vokabulara, a kamoli „upotrebu riječi za koje postoje određena ograničenja“. Jedina varijabla koja se čini uvjerljiva kao temelj za prosudbu u stvarnom svijetu elokventnost je u pripovijedanju, a upravo je to varijabla u kojoj superiornost djevojčica nije zabilježena. Podvrgava li Kimura varijable koje pokazuju razlike u *spolu/rodu* laboratorijskim istraživanjima da bi dobila legitimne procjene za ostale vještine koje se mogu proučavati i izvan laboratorija, i ako da, koje bi to vještine bile? Postavimo li jedan niz opservacija (mnogi ljudi imaju dojam da...) pored drugoga niza (laboratorijska su istraživanja pokazala da...), opservacije se neće međusobno same od sebe objasniti.

Zaključak

Novi je *biologizam* dio većeg *darwinističkog zaokreta*, u čijem se svjetlu lingviste (među ostalima) sve češće potiče da preispitaju svoje pretpostavke o prirodi i ponašanju ljudskih bića. Ne osporavam važnost praćenja otkrića na drugim poljima koja mogu imati utjecaj na naše područje. Međutim, smatram da retoričke tvrdnje *novoga biologizma* treba uzeti s oprezom.

U ovoj sam se raspravi usredotočila prvenstveno na njihove tvrdnje o *spolnim/rodnim* razlikama u jezičnom ponašanju i pokazala da je njihov pristup ovoj temi znanstveno neprihvatljiv unutar *sociokulturalnog* pristupa, koji je danas omiljeniji kod većine jezikoslovaca i proučavatelja roda. Pokušala sam prikazati da se potonji pristup objašnjava više empirijski te manje pribjegava pretpostavkama i nagađanjima za koje ne postoje čvrsti temelji. Također sam skrenula pažnju na to da zagovornici *novoga biologizma* dokaze iz lingvističkih istraživanja rabe na selektivan i pogrešan način. Ti stručnjaci optužuju druge da se ne drže dokaza (tj., da su razlike između muškaraca i žena biološki uvjetovane), a zapravo su njihove teorije te koje stoje na klimavim nogama. Znanstvena odgovornost nije jednosmjerna ulica: ako lingvisti moraju u obzir uzeti znanje o genetici, umu i evoluciji, i darvinisti bi trebali biti voljni u obzir uzeti rezultate sociolingvističkih istraživanja o jezičnoj uporabi i jezičnim varijacijama. Ispravno je učiti iz radova drugih znanstvenika, no to ne znači da bismo time trebali diskreditirati svoje vlastite radove.

LITERATURA

BARKOW, J., L. COSMIDES i J. TOOBY, ur. 1992. *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. Oxford University Press.

BARON-COHEN, S. 2003. *The Essential Difference: Men, Women and the Extreme Male Brain*. Allen Lane.

BAXTER, J. 2006. „Do we have to agree with her?“, How high school girls negotiate leadership in public contexts“. U *Speaking Out: The Female Voice in Public Contexts*, ur. J. Baxter. Palgrave Macmillan, 159–78.

BERGVALL, V. L. 1999. „Toward a comprehensive theory of language and gender“. *Language in Society*, vol. 28: 273–293.

BICKERTON, D. 2006. „Language-use, not language, is what develops in childhood and adolescence“. *Behavioral and Brain Sciences*, vol. 29: 280–281.

BING, J. M. I V. L. BERGVALL. 1996. „The question of questions: beyond binary thinking“. U *Rethinking Language and Gender Research*, ur. V. L. Bergvall, J. M. Bing i A. F. Freed. Longman, 1–30.

BROWN, P. 1980. „How and why are women more polite? Some evidence from a Mayan community“. U *Women and Language in Literature and Society*, ur. S. McConnell-Ginet, R. Borker i N. Furman. Praeger, 111–136.

CARR, J. i A. PAUWELS. 2006. *Boys and Foreign Language Learning: Real Boys Don't Do Languages*. Palgrave Macmillan.

CHAMBERS, J. K. 1995. *Sociolinguistic Theory*. Blackwell.

CROW, T. 1998. „Sexual selection, timing and the descent of man: A theory of the genetic origins of language“. *Cahiers de Psychologie Cognitive/Current Psychology of Cognition*, vol. 17/6: 1079–1114.

CROW, T. 2005. „Who forgot Paul Broca? The origins of language as test case for speciation theory“. *Journal of Linguistics*, vol. 41: 133–156.

DAHLBERG, F., ur. 1981. *Woman the Gatherer*. Yale University Press.

DUNBAR, R. 1996. *Grooming, Gossip and the Evolution of Language*. Faber.

DUNBAR, R., L. BARRETT i J. LYCETT. 2007. *Evolutionary Psychology, a Beginner's Guide: Human Behaviour, Evolution and the Mind*. Oneworld.

- ECKERT, P. 1996. „Vowels and nail polish: the emergence of linguistic style in the pre-adolescent heterosexual marketplace“. U *Gender and Belief Systems*, ur. N. Warner, J. Ahlers, L. Bilmes, M. Oliver, S. Wertheim i M. Chen. Berkeley Women and Language Group, 183–190.
- ECKERT, P. i S. MCCONNELL-GINET. 1992. „Think practically and look locally: Language and gender as community-based practice“. *Annual Review of Anthropology*, vol. 12: 461–490.
- FROST, J. A., J. R. BINDER, J. A. SPRINGER, T. A. HAMMEKE, P. S. BELLGOWAN, S. M. RAO i SUR. 1999. „Language processing is strongly left lateralized in both sexes: Evidence from functional MRI“. *Brain*, vol. 122: 199–208.
- GAL, S. 1978. „Peasant men can't get wives: language and sex roles in a bilingual community“. *Language in Society*, vol. 7/1: 1–17.
- GESCHWIND, N. i A. M. GALABURDA. 1985. „Cerebral lateralization. Biological mechanisms, associations and pathology: A hypothesis and a program for research“. *Archives of Neurology*, vol. 42: 428–654.
- GOODWIN, M. H. 2006. *The Hidden Life of Girls: Games of Stance, Status and Exclusion*. Blackwell.
- GURIAN, M., P. HENLEY i T. TRUEMAN. 2001. *Boys and Girls Learn Differently!* Wiley.
- HALPERN, D. F. 1992. *Sex Differences in Cognitive Abilities*. Lawrence Erlbaum.
- HOLMES, J. i M. MEYERHOFF. 1999. „The community of practice: theories and methodologies in language and gender research“. *Language in Society*, vol. 28: 173–183.
- HYDE, J. S. 2005. „The gender similarities hypothesis“. *American Psychologist*, vol. 60/6: 581–592.
- HYDE, J. S. i M. LINN. 1988. „Gender differences in verbal ability: A meta-analysis“. *Psychological Bulletin*, vol. 104: 53–69.
- JAMES, D. i J. DRAKICH. 1993. „Understanding gender differences in amount of talk“. U *Gender and Conversational Interaction*, ur. D. Jannen. Oxford University Press, 281–312.
- JOSEPH, R. 2000. „The evolution of sex differences in language, sexuality and visuospatial skills“. *Archives of Sexual Behavior*, vol. 29/1: 35–66.

KEENAN, E. O. 1974. „Norm makers, norm breakers: Some uses of speech by women in a Malagasy community“. U *Explorations in the Ethnography of Speaking*, ur. R. Bauman i J. Sherzer. Cambridge University Press, 125–143.

KIMURA, D. 1999. *Sex and Cognition*. MIT Press.

KNECHT, S., M. DEPPE, B. DRAEGER, L. BOBE, H. LOHMANN, E.-B. RINGELSTEIN I H. HENNINGSSEN. 2000. „Language lateralization in healthy right-handers“. *Brain*, vol. 123: 74–81.

KNIGHT, C. 1990. *Blood Relations: Menstruation and the Origins of Culture*. Yale University Press.

KULICK, D. 1993. „Speaking as a woman: structure and gender in domestic arguments in a Papua New Guinea village“. *Cultural Anthropology*, vol. 8/4: 510–541.

LABOV, W. 1990. „The intersection of sexs and social class in the course of linguistic change“. *Language Variation and Change*, vol 2: 205–254.

LEE, R. I R. DALY, ur. 1999. *The Cambridge Encyclopaedia of Hunters and Gatherers*. Cambridge University Press.

LOCKE, J. I B. BOGIN. 2006. „Language and life-history: A new perspective on the evolution and development of human language“. *Behavioral and Brain Sciences*, vol. 29: 259–280.

MALTZ, D. I R. BORKER. 1982. „A cultural approach to male-female misunderstanding“. U *Language and Social Identity*, ur. J. J. Gumperz. Cambridge University Press, 196–216.

MCELHINNY, B. 2003. „Gender in sociolinguistics and anthropology“. U *The Handbook of Language and Gende.*, ur. J. Holmes, M. Meyerhoff. Blackwell, 21–42.

MEHL, M. R., S. VAZIRE, N. RAMÍREZ-ESPARZA, R. B. SLATCHER I J. W. PENNEBAKER. 2007. „Are women really more talkative than men?“. *Science July*, vol. 6: 82.

MILLER, G. F. 1999. „Sexual selection for cultural displays“. U *The Evolution of Culture*, ur. R. Dunbar, C. Knight i C. Power. Edinburgh University Press, 71–91.

MILLER, G. F. 2000. *The Mating Mind: How Sexual Choice Shaped the Evolution of Human Nature*. Doubleday.

NEVALAINEN, T. I H. RAUMOLIN-BRUMBERG. 2003. *Historical Sociolinguistics*. Longman.

PILLER, I. i K. TAKAHASHI. 2006. „A passion for English: Desire and the language market“. U *Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression and Representation. Multilingual Matters*, ur. A. Pavlenko. 59–83.

PINKER, S. 2002. *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*. Allen Lane.

RIVERS, C. i R. C. BARNETT. 2007. „The difference myth“. U *Boston Globe*, 28. listopada.

ROSE, S. 2005. *The 21st Century Brain: Expanding, Manipulating and Mending the Mind*. Vintage.

SADIQI, F. 2003. *Women, Gender and Language in Morocco*. Brill.

SHELDON, A. 1990. „Pickle fights: gendered talk in pre-school disputes“. *Discourse Processes*, vol. 13: 5–31.

SHERZER, J. 1987. „A diversity of voices: women's and men's speech in ethnographic perspective“. U *Language, Gender and Sex in Cross-Cultural Perspective*, ur. S. Phillips, S. Steele i C. Tanz. Cambridge University Press, 95–120.

TANNEN, D. 1990. *You Just Don't Understand: Men and Women in Conversation*. Morrow.